

KÖNYVSZEMLE

HÁROM PINDAROS-KÖNYV

Asya C. Sigelman: *Pindar's Poetics of Immortality*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016.

Ebben a könyvében az amerikai kutatónő a pindarosi epinikionköltészet mélyszerkezetét elemzi újszerű megközelítésben. Módszertani szempontból elhatárolódik az új historizmus munkamódszerétől, melynek célja a szövegen túli történeti-kulturális valóság felfejtése. Ezzel szemben Sigelman érdeklődése a vizsgált szövegek immanens-irodalmi, belterére irányul. Ez nem azt jelenti, hogy a történelmi reáliák teljesen figyelmen kívül maradnának, hanem a vers szerves alkotóelemeivé válnak esztétikai funkcióval. Pindaros költészetét mint költészetet olvasni józan és dicséretes vállalkozás, ugyanakkor a szerzőnő kutatási áttekintésében a historikus és Bundy-követő irányzatot némileg sematikus módon állítja szembe egymással. Nem igaz, hogy e két megközelítési mód érzéketlen volna a pindarosi költészet irodalmi szépségei iránt. Példának okáért – csak hogy mindjárt a régebbi historikus megközelítést vegyem védelembe – Wilamowitz Pindaros-könyve (1922) mint a történeti értelmezés első és reprezentatív jelentőségű dokumentuma, melyet Sigelman meglehetősen elmarasztalóan parentál el (9), bizonyos hiányosságai ellenére tartalmaz néhány oldalt, melyek valószínűleg a legszebbek, amit valaha Pindarosról írtak.

A könyv két fő részre oszlik: az első (14–85) a pindarosi költészet sajátosságait mutatja be a homérosival való összehasonlításban a jelzőhasználat és az elbeszélői stílus példáján, a másodikban (86–136) a korábbi fejezet eredményei két óda (11. és 4. pythói) segítségével tovább finomodnak, és új megfigyeléseket szülnék. Az elemzések alapfel fogása, hogy a költő sajátos örökkévalóság-képzetel rendelkezik, melyben jelen, múlt és jövő egyesülnek. Ez az időfelfogás dinamikus és a mindenkori győzelmi ódára szabott: ennyiben nem is kontingens, hanem a valós időn túl helyezkedik el.¹ Ez fontos különbség Homéros időfelfogásához képest, ahol múlt és jelen élesen elkülönülnek egymástól. Ezen ellentét kimutatása a jelzők segítségével, melyek Homérosnál az epikus nyelv konvencionális keretein belül maradnak, míg Pindarosnál a befogadó meglepetésére alapoznak, azon bukik meg, hogy a töredékes irodalmi hagyomány nem teszi lehetővé Pindaros eredetiségének meghatározását a jelzőhasználat terén. Mindenesetre a költőre

¹ Hasonló szerkezetű, a győzelmi alkalomból kiinduló és azt meghaladó (transzcendentális) időszemlélet mellett érveltem a második olimpiai óda elemzésében, lásd *Szem és tekintet Pindaros költészetében*. Budapest (2014) 171 sk. A jósművészethez, mint ami a holisztikus időélménnyel szorosan összefügg, és annak metaforikus értelmezéséhez Pindarosnál vö. Adorjáni Zs.: *Pindars sechste olympische Siegesode. Text, Einleitung und Kommentar*. Leiden (2014) 71–76. Egy másik fontos munka, melyet Sigelman könyve bibliográfiájában nem tüntet fel: L. Athanassaki: *Mantic Vision and Diction in Pindar's Victory Odes*. Diss. Brown University (1990).

általában jellemző törekvés homerosi előképek variálására legalább akkora magyarázó erővel bír, mint a szűk értelemben vett antagonizmus. Sokkal meggyőzőbb a lírai elbeszélés kontrasztív elemzése: ennek szemléltetésére a szerzőnő a homerosi sebhely-epizódot (*Od.* 19. 392–468) a 9. pythói óda Kyréné-elbeszélésével veti össze (26–45). Ez az elemzés a könyv legerősebb fejezete. A gondolatmenet a második részben folytatódik (50–85), ahol a híres-hírhedt pindarosi futurumok a nostos-motívumban nyerik el magyarázatukat.²

Ami a két Pindaros-óda (*Pyth.* 11 és 4) interpretációját illeti, számos értékes megfigyelést tartalmaznak, ám egyiket sem lehet radikálisan újszerűnek nevezni. Ezenkívül valamennyi Pindaros-óda oly sajátosan egyedi, hogy semmilyen teória nem szolgálhat általános magyarázatul. Így az ún. „mintaesetek” megmaradnak egyedi interpretációknak, minthogy nem létezik az, amit „Pindaros”-esetnek neveznénk. Mindez nem von le semmit e két fejezet finom és érzékeny szövegelemzéseinek értékéből, csupán azok bármely pindarosi ódára vonatkoztatható paradigma-minőségét vonja kétségbe.

A 11. pythói óda (86–110) sokat nyer a „xenia–nostos” fogalompáros dinamikájára épülő elemzéssel, ám az ἔδινύθην (38) igealak értelmezése, melyet a szerző a költői gondolatmenet körmozgására vonatkoztat (91 sk.), némileg erőltetett. Így aztán a tisztán pozitív paradigmának értelmezett Orestés-elbeszélés is újragondolást igényel.³ Orestés halálként leplezett megmenekülésének (34–36) összevetése (102) Iasón hasonló esetével (*Pyth.* 4. 109–115) viszont minden következményével együtt ragyogó megfigyelés. A 4. pythói óda vizsgálata (111–136) is figyelemre méltó és számos találó megállapítást tartalmaz, ám nem kapunk választ arra az alapvető kérdésre, hogyan magyarázható ezen győzelmi óda szokatlan formája (a rendkívüli hosszúság, valamint a lírai és epikus műfaji jellegzetességek változtatása).⁴

A kötetet a részletesen elemzett szöveg(részlet)ek magyarázatokkal ellátott fordítása (137–169) egészíti ki, mely főként a görögül nem tudók számára bizonyul majd hasznos segédeszköznek, majd egy a pindarosi és bakchylidési költői éthosz jellegzetes különbségeit taglaló vizsgálat (170–182) zárja. A két függelék bibliográfia (183–198) és *index rerum* (199 sk.) kerekíti le.

² Ugyanakkor számos részlet, amit újdonságként tálal, valójában régi téma, amit Sigelman nem mindig vesz figyelembe. Vö. Thórax dicséretéhez (74 sk. ad *Pyth.* 10. 64–66) Pindaros-kommentárbeli (1. j., 46 sk.) megjegyzéseimet, valamint a 6. olympiai óda prooimionjához (tünékeny határvonal hasonlat és metafora között) *uo.* 115–119. Hogy ez utóbbi helyen a metaforikus épület funkcióját egy szentélyével azonosítja, túlságosan restriktívnek vélem.

³ Itt is hiányzik egy témába vágó munka: G. W. Most: Des verschieden Gesinnten Sinnesverbindung: Zur poetischen Einheit der Alten. In: *Einheit als Grundfrage der Philosophie*. Eds. K. Gloy – E. Rudolph. Darmstadt (1985) 1–29.

⁴ Az epikus-lírikus kódváltáshoz (125) a címzett megszólításában (250), valamint a „szárazföld-tenger” ellentétéhez, ami Sigelmannál is központi szerepet játszik (114 sk.), vö. Adorjáni Zs.: Pindarosi áthallások Apollónios Rhodiosnál. *Arg.* 4. 1731–1772 és 1537–1619. *AntTan* 57 (2012) 277–286 (németül is: *Mnemosyne* 66 [2013] 113–121).

Összességében a következőt mondhatjuk a könyvről: különös értéke tárgya, a pindaros i költészet iránti példás alázat és valódi lelkesedés. Ehhez szorosan kapcsolódik a dicséretes stílus, mely mindig világos és plasztikus,⁵ szükség esetén akár költői is tud lenni, anélkül hogy a szakzsargon sallangjaival ékeskednék.⁶ A tartalmat illetően mégsem lehetünk teljesen boldogok: jóllehet a monográfia sok újszerű gondolatot tartalmaz, a legtöbb mégis csak ötlet marad, és nem jut el az alapos kidolgozásig.

Henry Spelman: *Pindar and the Poetics of Permanence* (Oxford Classical Monographs). Oxford, Oxford University Press, 2018.

A Pindaros-kutatás egyetlen paradigmaváltást élt meg a Thomas Kuhn-féle értelemben, ez pedig Bundy *Studia Pindarica* című kétrészes tanulmányorozata volt (1962), mely a figyelmet a győzelmi ódák történeti-biográfiai aspektusa felől a retorikai-strukturális jelleg felé irányította. Azóta a kutatás közvetlenül Bundyhoz csatlakozva tovább dolgozott az amerikai kutató módszerével, és szélesebb szövegbázison bizonyította felismeréseit, újabban pedig egy másik irányzat új szempontrendszerrel (*performance*, kultusz és történelem) visszatért az eredeti historikus kérdésfelvetéshez. A legújabb időkben két Pindaros-monográfia látott napvilágot, melyek a kardalköltő életművét irodalmi szemszögből vizsgálták, anélkül hogy a történeti dimenzióról megelégedtek volna.⁷ Ezen munkákhoz kapcsolódik most Spelman könyve, melynek célja, hogy bebizonyítsa: Pindaros tudatosan úgy komponálta meg műveit, hogy azok az első bemutatón túl képesek legyenek hatni és ezáltal időtlen érvényre szert tenni. Módszere tehát érdekelt a bemutatási körülmények és repríz-lehetőségek vizsgálatában, ám nem akarja a mindenkori szöveget az eredeti kontextushoz (*performance*) szögezni, hanem helyette az időtől és körülményektől független időtlenségre való törekvést tetten érni és dokumentálni.

A könyv két részre oszlik: az első (3–173: *Pindar's Audiences*) azt vizsgálja, hogyan képes a pindarosi költészet több bemutatási kontextusnak egyaránt megfelelni és mindenkori közönségét elméletileg végtelen időkontinuumon át megszólítani; a második (177–278: *Pindar and the Traditions of Lyric*) annak jár utána, hogyan helyezi el magát és művét a költő a magasztaló költészet irodalmi hagyományában. A könyvet részletes bibliográfia és hasznos mutatók zárják (283–356).

⁵ Vö. például a pindarosi önreflexív beszédmódot szemléltető hasonlatot: „glass-encased clockwork” (7).

⁶ Stílusa nem nélkülözi a szellemes fordulatokat sem, mint például amikor a közönséges próféta képzetét a „Connecticut Yankee” kifejezéssel szemlélteti (4).

⁷ T. Phillips: *Pindar's Library. Performance Poetry and Material Texts*. Oxford (2016) azon van, hogy a pindarosi szövegek recepcióját a versekbe magukba kódolt programként fogja fel, ami jól harmonizál Spelman „költői *permanence*” fogalmával (recenzióm ehhez: *AntTan* 61 [2017] 125–127). Sigelman fentebb bemutatott könyve nemcsak hasonló címelemeket tartalmaz, de közös benne Spelman monográfiájával az a felfogás, hogy Pindarost tiszta irodalomként kezeli, és hosszú költői tradíció elsajátítását látja benne (recenziója németül: *Gymnasium* 126 [2019] 355–357). A különböző idősíkokat átfogó időtlenség-képzet is rokon Spelman *permanence* fogalmával.

Az első részben hosszabb-rövidebb szövegelemzések sorakoznak (főként Pindaros győzelmi ódáihoz), melyek az alaptézist különféle szempontokból világítják meg. A fejezet végén a perspektíva kiszélesedik, amennyiben Pindaros kultikus költeményei és néhány hasonló jellegű költői szöveg kerülnek terítékre. Egyik központi vizsgálati szempont Homéros és Pindaros költészetének analógiája. Ahogy Homéros hőseit halhatatlanná tette, és így maga is klasszikussá vált, úgy akar Pindaros is egy sarkot biztosítani az örökkévalóságban versei címzettjeinek és maga is részévé válni az irodalmi kánonnak. Ebben az összefüggésben kerül szóba a fénymetaforika a 4. isthmosi ódában. A különbségtétel az időt és teret áthidaló isteni fény (φάος) és a kontingens, helyhez és időhöz kötött tűz (φέγγος) között igen meggyőző.

A három utolsó fejezetben (VI: *The Epinician Past*, VII: *The Epinician Present*, VIII: *The Lyric Past*) Pindarosnak az irodalmi múlthoz és jelenhez való viszonyáról esik szó. A vizsgálat szövegbázisa a győzelmi óda és a tágabban értelmezett líra, amelyek jelenléte a győzelmi ódában egyfajta immanens irodalom- és műfajtörténeti tudatosságot biztosít. Számos találó megfigyelés, ugyanakkor a tematikus koncentráltóság hiánya jellemzik ezeket az oldalakat. A 140b fragmentumhoz fűzött megjegyzések végkövetkeztetése megegyezik azzal, amit magam Spelmantól függetlenül más úton-módon vontam le.⁸ Fontos eredménynek tartom annak bizonyítását (258–260), hogy a P.Oxy. 2389 fr. 9. col. I, V. 8–10 mögött Pindaros-töredéket (partheneion?) kell sejtünk.

A következőkben néhány megfigyelést teszek bizonyos rész kérdésekkel kapcsolatban, ahol Spelman nézeteit továbbgondolhatónak, ha nem éppen vitathatónak találom. A 185. oldalon olyan motívumokat sorol fel, melyek közösek egy Ibykos-töredékben (221) és az epinikionokban. Ez igen találó *synkrisis*, ám az αἱ δὲ τὶς βροτῶν μὲν ἐνίπτει / νόσφιν kifejezést párhuzamba lehetett volna állítani még Pindaros P. 2. 54 helyével is (némileg más felfogásban nyilatkozik a passzusról Spelman 263, 21. j.). A ἐκάς adverbium ugyanazzal a funkcióval rendelkezik a pindarosi helyen, mint Ibykosnál: mindkét esetben metaforikus távolságot fejez ki, mely a ,dicséret–megróvás’ ellentétes magatartását térbeli fogalmakkal fejezi ki. Az ἀμαχανία kifejezést Spelman konkrét értelemben veszi (262, 19. j.). A metaforikus tartalom azonban nem is a ,tehetség hiánya’ (*poverty of ingenuity*), mint inkább a ,költői téma szűkössége’, mivel az iambosköltő negatív beállítottsága miatt sok szép és nemes dologból zárja ki magát. Hogy valóban ez a Pindaros által szándékolt értelem, azt az εὐμαχανία ellentétes fogalma (I. 4. 20, fr. 52h [Pai. 7b] 16: ,a dicsőítés lehetőségének gyakorisága és sokfélesége’) is ékesen bizonyítja.

Egy Simónides-áthallás elemzésének végeredménye (207–209) a 9. olympiai ódában (48 sk.: αἶνει δὲ παλαιὸν μὲν οἶνον, ἄνθεα δ’ ὕμνων / νεωτέρων) nem győzött meg. A szerző joggal hivatkozik a scholionokra (Σ ad O. 9. 74b), ahol a Pindaros-hely vonatkozásában figyelemre méltó Simónides-idézet olvasható (fr. 602 PMG: ἐξελέγχει νέος οἶνος οὐπὼ / <τὸ> πέρυσι δῶρον ἀμπέλου / κούρων δ’ ὅδε μῦθος κενεόφρων). Spelman a szöveget a következőképpen fordítja: „new wine does not yet put to the test last year’s gift of the vine.” That is the empty-headed saying of boys.” Ezen egyértelműen meta-

⁸ Adorjáni Zs.: Bemerkungen zu Pindar fr. 140b. *ZPE* 204 (2017) 14 sk.

poétikus, ám kontextusát tekintve vitatott töredék értelmezése ellentmondásos. Végül Spelman azt az interpretációt írja alá, amit angol fordítása is egyértelműen kifejez: a régi bor (= költészet) elsőbbsége az újjal szemben (idézet) az ifjak balgasága. Ezzel Simónidész az újdonság mellett tör pálcat, és egyetértésben van azzal, amit Pindaros gnómája sugall. Ez az értékítélet azonban a simónidési töredék megfogalmazása alapján kevésbé valószínű, minthogy ebben a véoc és κούρων fogalmak érzékelhető megfelelésben állnak, ami arra utal, hogy az ifjak inkább azt állítják (ami jellemükhöz illik), hogy az új bor túlszárnyalja a régit. A kijelentés tagadott formája (οὐπω) tehát nem az ifjak állításának része, hanem Simónidész ellenvéleményének kifejezése, ahogy a minősítő hozzáfűzés (κούρων ... μῦθος κενεόφρων) is. Eszerint viszont Pindaros idősebb költőtársához képest ellentétes véleményt fogalmaz meg (az új, már ami a költészetet illeti, jobb, mint a régi). Ez a Simónidésszel való rivalitás fényében, amiről szintén a scholionok tanúskodnak, valószínűbb. Eszerint Pindaros valamilyen agónisztikus összefüggésben idősebb pályatársa előtt végzett, ami a keösi dalnokot visszavágóra készítette, miszerint ifjú költők az idősebeknél sohasem lehetnek előrébb valók, mire aztán Pindaros vett a kilencedik olympiai ódában revansot azzal, hogy a kijelentés érvényét *in concreto* meghagyta αἶνει δὲ παλαιὸν μὲν οἶνον ~ ἐξελέγχει νεὸς οἶνος οὐπω / <τὸ> πέρυσι δῶρον ἀμπέλου), meta-poétikus síkon azonban megszüntette ([αἶνει] ἄνθεα δ' ὕμνων / νεωτέρων).

A könyv egyik súlypontja a 7. nemeai óda elemzése, ami minden Pindaros-elemzés próbaköve (Gildersleeve híres kifejezésével: *touchstone*). Spelman kristálytisztá logikával az óda immanens értelmezhetősége mellett teszi le a voksát és az ún. apológia-elméletet szükségtelen segédkonstrukciónak tekinti (119–130). Az apológia-elmélet szempontjából releváns 6. paian tartalmazó papiruszon külön címmel („az aiginaiaknak”) ellátott és a prosodionok között hagyományozott utolsó triád elemzése kifogástalan: eszerint a költő szándékának megfelelően ez is egyívású a vers többi részével, amit a szóban forgó szövegrész elején álló γάρ (123) szócska mint anaforikus elem kétséget kizáróan jelez. Ez a világos okfejtés a γάρ (*coniectura palmaris*) felhasználásával ugyanakkor nem vonja szükségszerűen maga után, hogy a költő ne utalhatna a mítosz eltérő, ám nem kevésbé adekvát feldolgozására az életmű másik pontján (N. 7. 102 sk.). A 7. nemeai ódához szóló scholionok (ad 1a) egyértelműen jelzik a Neoptolemos-történet feldolgozását egy paianban. Jóllehet ez a megjegyzés közvetlen szomszédságában áll egy tökéletesen légből kapottnak (Neoptolemos mint történelmi személy és Sógenész ellenfele), sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem zárható ki, hogy a scholionok a hésiodosi kettős Múzsák mintájára abszurdítások mellett igazat is közölnek.⁹ A paianra tett utalást a 6. paian papiruszleletének előkerülése igazolni látszik. A Neoptolemos-probléma nem Pindaros változatában rejlik, hanem magában a mítoszban, ahol a hős alakja meglehetősen ambivalens, s a költő sikere éppen abban áll, hogy az ambivalenciát képes hajlékony-ügyes (az ἄτροπος [103] ellentéte) bemutatással elkendőzni és enkómiasztikus célra felhasználni. Ez semmiképpen sem válnék az aiginaiak sérelmére, inkább a mesterségét bravúrosan

⁹ Vö. analóg esetként a 6. olympiai óda címzettje, Hagésias alakját körülöszöví valószínű és kevésbé valószínű scholion-adatokat. Ehhez Adorjáni: i. m. (1. j.) 31–44.

űző Pindaros költői képességeit emelné ki. Érdeme abban állna, hogy olyan mítosz-variánst tudott teremteni, mely a 6. paiant ismerő elsődleges, valamint csak a 7. nemeai ódát befogadó másodlagos közönség igényeit egyformán kielégíti.¹⁰

A könyv kivitelezése hibátlan. Nyomdahibára nem bukkantam. A versidézetek prózafordításai jól szolgálják a tartalom értelemszerű visszaadását. Csupán egyetlen kisebb pontatlanságra lettem figyelmes. A 84. oldalon Spelman Theokritost idézi (16. 44–46: εἰ μὴ θεῖος αἰοιδὸς ὁ Κήιος αἰόλα φωνέων / βάρβιτον ἐς πολύχορδον ἐν ἀνδράσι θῆκ’ ὀνομαστούς / ὀπλοτέροις) a következő fordítás kíséretében: „the divine singer of Ceos spoke intricate words and set them [...] into his many-stringed barbitos to become famous among later generations”. Ámde a βάρβιτον ἐς πολύχορδον kifejezés a φωνέων participiummal kapcsolandó össze, nem pedig a θῆκ’ állítmánnyal („set them into his many-stringed barbitos”), mely az ὀνομαστούς-ban közvetlen tárgyra lel. Ez azonban csak részletkérdés, mert az egész értelme ettől nem sérül.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy Spelman igen tanult, világos értekező stílusban megfogalmazott könyvet adott ki keze közül, mely üdvözlendő adalék az apadni nem akaró Pindaros-szakirodalomhoz. Jóllehet Pindaros-képünk ettől nem alakul át gyökeresen, és egyes eredményei nem hatnak újnak, Spelman érdeme marad, hogy a pindarosi költészet időn és kontextuson túlmutató időtlenség-igényét (*poetics of permanence*) találó szövegpéldákon új hangsúlyokkal mutatta be.

Alexandros Kampakoglou: *Studies in the Reception of Pindar in Ptolemaic Poetry* (Trends in Classics – Supplementary Volumes 76). Berlin, De Gruyter, 2019.

A szerző ebben a terjedelmes monográfiában részletes vizsgálatát adja Pindaros hatásának három alexandriai költő művében (Poseidippos, Kallimachos, Apollónios Rhodios), ami igen bonyolult vállalkozás, így nem csoda, hogy Kampakoglounak számos értékes felismerés ellenére nem sikerült maradéktalanul felőnie feladatához. A könyv a következő nagyobb egységekből áll: az elméleti-módszertani bevezető után (1–18) két „győzelmi elégia” kerül terítékre (19–72: *Victoria Sosibii* és *Victoria Berenices*). Ezt követi egy fejezet Poseidippos epigrammakötetéről (73–99: *Hippika*) és egy másik Apollónios *Argonautica* eposzáról (100–158). A második nagyobb egységben enkómiasztikus és himnikus művek kerülnek górcső alá (159–181: Theokritos: *Encomium Ptolemaei*; 182–211: *Herakliskos*; 212–247: Kallimachos: Zeus-himnusz; 248–298: Apollón-himnusz; 299–350: Délos-himnusz). A harmadik részben a mítoszinterpretáció kérdései lépnek előtérbe egy második Apollónios-fejezetben (351–402). Rövid utószó (403–412), részletes bibliográfia (413–440) és mutatók (441–454) zárják a kötetet.

A könyv – ahogy címe is sugallja – esettanulmányok füzéréként fogható fel. Ezek egyszerre mélyek és széles látókörűek, ugyanakkor Pindaros többször háttérbe szorul, és akkor is, amikor a középpontban áll, az allúziók az archaikus líra mestere és a hellenisz-

¹⁰ Ez Most elemzésének végkövetkeztetése is (G. W. Most: *The Measures of Praise. Structure and Function in Pindar's Second Pythian and Seventh Nemean Odes*. Göttingen [1985] 209 sk. [összefoglalás]), melyet Spelman nézeténél meggyőzőbbnek talállok.

tikus költők között ritkán lépik át a gondolati vagy általános-műfaji jelleget (a „generic” a könyv egyik vezérszava). Mindez talán túlságosan is elmosódott, hiszen sok esetben a szövegbeli egyezés nehezen kimutatható vagy olyan távoli, hogy Pindaros-áthallásról aligha beszélhetünk, legfeljebb a műfaji-tematikus hasonlóság teremtette egybecsengésről. Egyetlen kiragadott példa e kevéssé meggyőző „kombinatorikus” módszerre, ami ezúttal tárgyi tévedéssel is párosul: a Phalaris alakja köré szövődő negatív paradigma (Pind. *P.* 1. 95 sk.) kapcsán kerül szóba (116) Busiris és Phalaris Kallimachosnál (*Ait. fr.* 44–47 Harder). Itt a két mítoszbeli gazember hasonlóságának fokozására Phalaris akragasi helyett tévesen egyiptomi királynak van beállítva, akin – akárcsak Busirisen – Héraklés (sic!) áll bosszút, jöllehet történelmi személyről van szó.

Eltételezve e durva, ám egyszerű hibától mindenekelőtt a kutatási téma túlságosan laza definíciója felelős azért, hogy a szerző elszalaszt valóban fontos, szövegalapú Pindaros-allúziókat. Ez az oka annak, hogy a könyv alkalmatlan kézikönyvként való használatra, mely a régebbi kutatást tömören összefoglalná és a korábbi felismeréseket sajátjaival egészítené ki. A szerző stílusa helyel-közzel igen szemléletes, ennek ellenére sokszor bőbeszédűségbe esik, és előfordulnak önisméltések is, melyek abból fakadnak, hogy a gondolatmenet nem elég feszesen vezetett, ami az érvelés követhetőségét csökkenti, és megnehezíti a központi állítás kihámozását az egészből.

Most néhány szó a részletekről a tartalmat illetően: A bevezetés józan tárgyalása az intertextualitás alapkérdéseinek, mely a kontextusok hasonlóságának („interkontextualitás”) jelentőségét hangsúlyozza, az objektív bizonyíthatóság helyett a valószínűség mellett érvel, és a műfajok, valamint a feldolgozott mitológiai anyag meghatározó szerepét állítja középpontba. Ezen önmagában helyeslendő elvek gyakorlati megvalósítása azonban azt mutatja, hogy Kampakoglou a műfaji és tematikus összefüggéseket azonnal a pindarosi költészet recepciójának tekinti. Mivel az áthallások nincsenek kellőképpen szövegekhez kapcsolva, egy-egy esetben valószínűtlenül sok Pindaros-hely merül fel mint lehetséges előkép. Például a *Victoria Berenices* címen ismert darab, az *Aitia* harmadik könyvének nyitó elégiája mintegy négy Pindaros-óda (3, 7, 9 olympiai és 9 pythói) közös metszeteként értelmeződik, és további másodlagos allúziók is felmerülnek (34–51). Természetesen anélkül, hogy vitatnám a többszörös áthallás lehetőségét, mégis érvényes a közmondásos, kevesebb több’ igazsága ezen a területen is. Meggyőző szövegbázis híján a Kallimachos-szöveg olyan kísértetkastélyhoz lesz hasonlónvá, ahol csak úgy hemzsegnék a pindarosi lidércek, melyek azonban hajnalhasadtával nyomtalanul eltűnnek.

Ami egy Poseidippos-epigramma (*fr.* 77 A–B) elemzését illeti (76 sk.), Kampakoglou joggal hangsúlyozza, hogy a *λείπεται οὐ[δ]ὲν ἐμοί* csattanó jelentése kétségtelenül: „számomra nem maradt semmi (nagyobb)”, mivel a másik nyelvileg lehetséges fordítás „nekem nem maradt semmi (a vagyontól)”, bár igen szellemes, ironikus volna, és így idegen ettől az epigrammatípustól.¹¹ Azt azonban már nem helyeselhetjük, hogy a szerző a vers második sorában szereplő *δαπάνη* kifejezést a negyedik sorbeli győzelmi hírnévvel (*δόξα*) azonosítja, hogy ebből a pindarosi értékrend átértelmezését olvassa ki. Az anyagi

¹¹ A kijelentés a Bundy-féle „categoric vaunt” osztályába tartozik. Hasonló funkciójú fordulatok Pindarosnál: *O.* 1. 113 sk., valamint *P.* 10. 28 sk.

ráfördítés csak egyik előfeltétele a győzelemnek, amihez nyilvánvalóan a κομῖδα (gondosság) is hozzátartozik. Grammatikailag a δόξα anaforikus előzménye inkább a νικῶ igéből kihallható νίκη mint összetett esemény életrajzi, szociológiai és etikai aspektusokkal, amit Poseidippos sem akarhatott elnagyoltan kifejezni és a pusztá materiára redukálni.

A két Apollónios-fejezetet tartom a legkevésbé sikerültnek, mivel az elemzés általános közhelyek és kevésbé meggyőző mélyértelműségek között ingadozik anélkül, hogy a megfelelő koncentrációt elérné. Ezenkívül jelentős előmunkálatok maradnak említés nélkül. Iasón alakjának tárgyalása (103–109) például nem nélkülözhetné Lattmann eredeti meglátásainak felhasználását.¹² A földröggel és Euphémios szerelmi álmával kapcsolatos elemzésben (364–367) pedig egyik releváns tanulmányom eredményei hiányoznak.¹³ Ugyanez érvényes Theokritos *Encomium Ptolemaei* költeménye (*id.* 17) és Pindaros második olympiai ódája közötti allúziók felfejtésére. Egy másik dolgozatomban amellet érveltem, hogy ez a Pindaros-óda meghatározó szerepet játszik az istentől származó királyság motívumának történetében.¹⁴

A monográfia természetesen igen sok eredeti meglátást tartalmaz. Ide tartozik Euphémios rögének (Apollónios) kapcsolata az aranygyapjúval a 4. pythói ódában (117), a θυμός-apostrophé szerepének vizsgálata a kallimachosi Délos-himnusz elején (301: összekötő kapocs a 3. és 4. himnusz között), valamint ez utóbbi himnusz és az első isthmosi óda kapcsolatának elemzése (307 sk.: Délos választása Thébai ellenében Kallimachosnál, a sziget háttérbe szorítása Thébai javára Pindarosnál, győzelmi óda a himnuszban Kallimachosnál, himnusz a győzelmi ódában Pindarosnál).¹⁵

A szöveg tipográfiai szempontból sem kifogástalan. A következő hibák szúrtak szemet, melyek ugyan nem értelemzavaróak, de elég jelentősek ahhoz, hogy említést nyerjenek: ‚Peleias‘ ‚Peleus‘ helyett (28); ‚Brautagonen‘ ‚Brautagone‘ helyett (43 j. 86 és 100 j. 4); ‚discrouse‘ ‚discourse‘ helyett (74); ‚Aegenitan‘ ‚Aeginetan‘ helyett (83); ‚the-ir-larger-than-life status‘ ‚their larger-than-life status‘ helyett (124); ‚the games is‘ ‚the games are‘ helyett (137); ‚explitic‘ ‚explicit‘ helyett (236); ‚a god can manifest themselves‘ ‚a god can manifest himself‘ helyett (248); ‚make due‘ ‚make do‘ helyett (274); ‚constarst‘ ‚contrast‘ helyett (391); ‚Philopater‘ ‚Philopator‘; ‚Eurgetes‘ ‚Euergetes‘ helyett (407).

ADORJÁNI ZSOLT
PPKE-BTK
Klasszika Filológia Tanszék
adorjanizs@gmail.com

¹² C. Lattmann: *Das Gleiche im Verschiedenen. Metapher des Sports und Lob des Siegers in Pindars Epinikien*. Berlin (2010).

¹³ Adorjáni Zs.: Euphemos, Pindar und Apollonios Rhodios. Zu *Arg.* 4,1731–1772. *RhM* 155 (2012) 108–112. További intertextuális kapcsolatokhoz Pindaros 4. pythói ódája és Apollónios *Argonautica* 4. könyve között vö. másik tanulmányomat (4. j.).

¹⁴ Adorjáni Zs.: Istenség és király. Megjegyzések Pindaroshoz, Kallimachoshoz, Ciceróhoz és az újpythagoreusokhoz. *AntTan* 61 (2017) 1–26.

¹⁵ Ebben az összefüggésben viszont a κομποτρόφον (*h.* 4. 2) meghatározására használt fogalmak félreérthetőek (302): ‚apposition ... or a predicate‘ helyett inkább ‚attributive or predicative‘ lett volna a megfelelő szóhasználat (az appozíció, mely lehet attributív és predikatív is, hierarchikusan felsőbb fogalom).